

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license • <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

ROMAN CEGLAREK

Wyższy Instytut Teologiczny w Częstochowie, Polska

ORCID 0000-0001-6228-1950 • e-mail: xrc@onet.eu

Zgłoszono: 29.06.2022; zrecenzowano: 22.08.2022; zaakceptowano do druku: 30.08.2022

EDUKACJA RELIGIJNA W PRACACH DRUGIEGO ZJAZDU PREFEKTÓW SZKOLNYCH KRÓLESTWA POLSKIEGO

RELIGIOUS EDUCATION IN THE WORKS OF THE SECOND CONGRESS OF SCHOOL PREFECTS OF THE KINGDOM OF POLAND

Abstract: The aim of the paper is to order data on the Second Congress of School Prefects of the Kingdom of Poland which took place in Warsaw from 21st to 23rd August 1906. It presents the issues of religious education discussed at the congress and related to the upbringing and religious education of children and young people in terms of undertaking educational and formative actions within the framework of catechetical pastoral ministry at school. The paper outlines the concept of religious education in primary and secondary schools in the Polish territories of the Russian partition zone at the beginning of the 20th century.

Keywords: pedagogy of religion, religious education, upbringing and education.

Streszczenie: Artykuł ma na celu uporządkowanie danych dotyczących Drugiego Zjazdu Prefektów Szkolnych Królestwa Polskiego, który miał miejsce w Warszawie w dniach od 21 do 23 sierpnia 1906 roku. W artykule przedstawiono problematykę edukacji religijnej omawianej na zjeździe, związanej z wychowaniem i kształceniem religijnym dzieci i młodzieży, w zakresie podejmowania oddziaływań wychowawczych i kształcących w ramach duszpasterstwa katechetycznego w szkole. Artykuł nakreśla koncepcję edukacji¹ religijnej w szkołach początkowych i średnich na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego na początku XX wieku.

Słowa kluczowe: pedagogika religii, edukacja religijna, wychowanie i kształcenie.

Zjazd kontynuował prace Pierwszego Zjazdu Katechetycznego Prefektów Szkolnych Królestwa Polskiego w Częstochowie (Ceglarek 2021, s. 11–27), w którym zasadniczy problem ustalenia koncepcji edukacji polegał na wyborze jednego z dwóch modeli: apologetycznego czy dogmatycznego. Model apologetyczny na początku XX wieku rozumiano jako „naukę teologiczną, która dowodzi naukowo boskości

1 W artykule edukację traktuję jako złożenie procesów wychowania i kształcenia.

chrześcijaństwa i Kościoła, a co za tym idzie, uzasadnia podstawowe prawdy wiary i zajmuje się ich obroną. Rozpatrywano dwie możliwości: wprowadzić apologetykę systematyczną jako odrębny przedmiot i wtedy jego nauka byłaby prowadzona w sposób uporządkowany według przyjętego planu w wytypowanej klasie (całość materiału) czy też zaplanować apologetykę okolicznościową, co wiązałoby się z prezentowaniem treści przyporządkowanej tej dyscyplinie teologicznej, ale w sposób fragmentaryczny rozłożony na wszystkie klasy (wyselekcjonowane działy)” (Ceglarek 2021, s. 16). Natomiast model dogmatyczny sprowadzał się do przedłożenia uczniom w sposób systematyczny wszystkich głównych zagadnień doktryny chrześcijańskiej, przyznając prymat katechizmowi, podającemu te prawdy w sposób uporządkowany i syntetyczny. Wybranie jednej z opcji wiązało się z konkretnym ukierunkowaniem treści programowych i przyjęciem określonego modelu edukacji religijnej. Zjazd miał ten dylemat rozstrzygnąć. Zdania w tej sprawie nadal były wyraźnie podzielone, ale na niekorzyść modelu apologetycznego.

Zakres tematyczny

Tematyka zjazdu ukierunkowana była na zagadnienia z zakresu edukacji religijnej, a zatem była związana z wychowaniem i wykształceniem religijnym dzieci i młodzieży, z podejmowaniem ogółu procesów i oddziaływań w ramach duszpasterstwa katechetycznego w szkole czy z wpływem edukacyjnym katechety w środowisku szkolnym.

Organizacja i program edukacji religijnej

Pierwszy prelegent – ks. Władysław Gacek (Kielce) podjął problematykę udziału prefekta w radach szkolnych: pedagogicznych, opiekuńczych i wychowawczych. W jego ocenie każda z nich powinna być dla katechety okazją do podejmowania działań mających na celu dbałość o odpowiedni profil formacji religijno-moralnej uczniów w szkole i aktywne włączanie się nauczycieli innych przedmiotów do formacji w tym zakresie, łącznie z ich udziałem w praktykach religijnych, co miało mieć charakter osobistego świadectwa wobec wychowanków. Natomiast drugi prelegent – ks. Stanisław Szabelski (Piotrków Trybunalski) omówił kwestię praktyk i zwyczajów religijnych w szkole. Apelował do prefektów, aby starali się uczynić czynnikiem integrującym naród polski – w jego ocenie – kulturę chrześcijańskiej moralności (styl życia oparty o zasady moralne religii chrześcijańskiej), o którą powinni zabiegać i ją pielęgnować. Przypominał, że działalność katechetyczna w szkole powinna posiadać także wymiar praktyczny ukierunkowany na celebrowanie przez uczniów swojej wiary i motywowanie do kierowania się nią w codzienności. Ten aspekt praktyczny w środowisku szkolnym miał się objawiać między innymi przez organizowanie niedzielnej mszy szkolnej, specjalnych nabożeństw, uroczystości religijnych, rekolekcji szkolnych; stwarzanie okazji do spowiedzi

i przystępowania do Komunii św. Ponadto zachęcał, aby katecheci zadbali o czytelnie szkolne, dostarczając im prasę religijną dedykowaną dzieciom i młodzieży. Widział potrzebę nawiązywania kontaktu z rodzicami i nauczycielami, po to, aby doprowadzić do współpracy trzech środowisk wychowawczych: rodziny, szkoły i parafii, co miało przyczynić się do odpowiedniego kształtowania postaw i rozwijania życia religijnego katechizowanych (Szabelski 1906a, s. 651–656).

W tym samym dniu, tj. we wtorek 21 sierpnia, po południu, zaplanowano dwa referaty. Pierwszy wygłosił ks. Marcin Szkopowski (Warszawa). Był on poświęcony Stowarzyszeniu Nauczycielstwa Polskiego, które założono w Królestwie Polskim w 1905 roku. Prelegent zaznajomił zebranych z założeniami ideowo-programowymi stowarzyszenia, prezentując jego ustawy i cele. Dało to impuls do podjęcia wspólnej deklaracji o przystąpieniu do niego, jak to określono „w myśl pożytku i konieczności łączenia się obywatelskiego w pracy pedagogicznej ze społeczeństwem [...]” (Fulman 1906a, s. 562), wchodząc w jego struktury i zakładając w jego ramach koło prefektów szkolnych jako sekcję stowarzyszenia.

Autorem drugiego wystąpienia był ks. Józef Jamiołkowski (Warszawa), który referował projekt programu nauki religii dla szkół średnich, przyjęty na zjeździe w Częstochowie. W głównych swych założeniach koncepcja programu została zaakceptowana, jedyna wątpliwość dotyczyła klasy VIII, której przyporządkowano pierwotnie apologetykę. Na wniosek ks. Adama Pyzowskiego (Warszawa) poddano ponownie pod rozważenie tę propozycję programową. W wyniku głosowania odrzucono uchwałę pierwszego zjazdu i ostatecznie usunięto apologetykę z programu. W ten sposób wykrystalizował się i został przyjęty program w następującym układzie: w klasie wstępnej – krótki katechizm historyczny z uwzględnieniem praktyk życia chrześcijańskiego; w klasie I – katechizm niższy; w klasie II – historia biblijna Starego Testamentu; w klasie III – historia biblijna Nowego Testamentu; w klasie IV – liturgika; w klasie V – nauka moralności; w klasach VI i VII – historia Kościoła wraz z dogmatyką; a w klasie VIII – etyka (Fulman 1906a, s. 562).

Rola prefekta szkolnego i wychowania

Drugi dzień zjazdu rozpoczął się od wysłuchania referatu ks. Jana Skwary (Puławy), który skupił się w swoim przemówieniu na osobowości księdza prefekta. Zaznaczył, że to jego przymioty, duchowość i funkcjonowanie w szkole ma znaczący wpływ na poziom wychowania moralnego uczniów. Jego zadaniem powinno być integrowanie wiary z życiem, tak aby poznane wiadomości religijne miały realny wpływ na jakość życia chrześcijańskiego dzieci i młodzieży. Wzywał, aby przy układaniu nowych programów nauki religii brać pod uwagę treści nauczania także pozostałych przedmiotów szkolnych. Powinna zachodzić pomiędzy nimi korelacja. Ważny jest również aktualny dorobek w tym zakresie różnych dyscyplin naukowych rozwiniętych na zachodzie. Działania te miały ułatwić uczniom zdobywanie wiedzy religijnej i praktykowanie wiary na co dzień (Zjazd 1906b, s. 3; Fulman 1906b, s. 619).

Kolejny z prelegentów – ks. S. Szabelski – także poruszył kwestię wychowania religijno-moralnego, odnosząc się do uroczystości szkolnych. Traktował je jako jeden z elementów formacji uczniów. Dlatego zachęcał prefektów do ich organizowania, czy to uroczystości religijnych, czy też narodowych. Widział w tym możliwość nie tylko utrwalania postaw religijnych, ale także kształtowania postaw patriotycznych wśród uczniów. W jego ocenie uroczystości tego typu miały też walor parenetyczny, przez fakt odwoływania się do wzorców osobowych – chociażby świętych polskich, patronów danej klasy – dając uczniom przykłady godne naśladowania. Były też okazją do rozwijania postaw szacunku i wdzięczności wobec dyrekcji szkoły i nauczycieli, stwarzając sposobność dla uczniów do wyrażania wdzięczności za ich trud dydaktyczny i wychowawczy (Fulman 1906a, s. 563).

Myśl podjętą w referatach kontynuowano podczas dyskusji. Ks. Alfons Trepkowski (Warszawa) zaproponował, aby do uroczystości szkolnych dołączyć również doroczne wspomnienie zmarłych dobroczyńców uczniów oraz specjalne nabożeństwo dziękczynne za fundatorów stypendiów, dzięki którym mogli podjąć i kontynuować edukację. Z kolei ks. Jan Gralewski (Warszawa) apelował, aby działania wychowawcze miały wymiar pozytywny i twórczy, zachęcający do dobrego postępowania, a nie były ukierunkowane jedynie na ukazywanie negatywnych aspektów ich postaw i ciągłych braków. W podobnym duchu wypowiedziano się o przygotowaniu do pierwszej spowiedzi, kładąc akcent nie na stronę techniczną, lecz duchową, nie tyle piętnując grzech na lekcjach religii w szkole i katechezach w parafii, ile kształtując wewnętrznie dziecko przez umiłowanie dobra, poznanie cnót i środków do nich wiodących. Inni wzywali do takiego formowania młodzieży, aby przyszła praca zawodowa była dla niej okazją do rzetelnej służby dla społeczeństwa i Boga, z poszanowaniem zasad etyki katolickiej. Nawoływano też do szczególnej pracy wychowawczej w szkołach męskich, tak aby pomagać chłopcom w rozeznawaniu ich życiowego powołania, zwłaszcza do kapłaństwa, stając się dla nich duchowymi kierownikami (Fulman 1906a, s. 563–564).

W sesji popołudniowej powrócono do programu historii Kościoła. Nad projektem tegoż programu, opracowanego przez ks. Antoniego Grochowskiego (Piotrków Trybunalski) i ks. Marcina Szkopowskiego (Warszawa), pracowała podczas zjazdu komisja. Przyjęła ona niemal w całości zaproponowaną wersję programową, nanosząc jedynie niewielkie poprawki, zapoznając zebranych z materiałem nauczania religii dla klasy VI i VII szkoły średniej w zakresie nauczania dziejów kościelnych. W czasie obrad, na wniosek autorów, dokonano jednak jego korekty, wracając w niektórych miejscach do wcześniejszych ustaleń. Ostatecznie postanowiono powierzyć komisji programowej dalsze prace nad nim (Zjazd 1906a, s. 2).

W tym dniu kolejnym elementem zjazdu było spotkanie z dr. Cecil Reddie, dyrektorem Abbotsholme School w Anglii. Zaprosił go ks. J. Gralewski, który w 1904 roku składał oficjalną wizytę w tejże szkole, zapoznając się ze sposobem jej funkcjonowania, systemem pedagogicznym i programem nauczania. W tamtym okresie była ona wzorem wdrażania najnowszych osiągnięć wychowawczych

i dydaktycznych. Niezwykle wielką wagę przywiązywano w niej do religii, traktując ją jako fundament życia człowieka i element jego integralnego rozwoju (Gralewski 1904abc). Nie dziwi więc fakt, że rozmowa dotyczyła wychowania religijnego dzieci i młodzieży, zagrożeń w tym wymiarze i wyzwania stojących przed nauczycielami (Fulman 1906b, s. 620–622).

Formy aktywności wychowawczej

Po tym spotkaniu przystąpiono do prezentacji pozostałych referatów zaplanowanych na tę część zjazdu. Zainicjował je ks. S. Szabelski wystąpieniem na temat wycieczek młodzieży szkolnej, ze szczególnym akcentem na pielgrzymki do miejsc uświęconych przez tradycję religijną i narodową. Prelegent widział w niej formę religijnego nauczania związanego z przekazem wiedzy teologicznej dotyczącej pewnej prawdy wiary czy tradycji chrześcijańskiej kulturowanej w danym miejscu. Była dla niego okazją do praktykowania braterstwa, do świadczenia solidarności, służby i miłości. Miała prowadzić do modlitwy indywidualnej i wspólnotowej, do wyznania swojej wiary, poczucia przynależności do Kościoła i celebracji sakramentów. Z tych racji apelował, aby prefekci organizowali tego typu wyjazdy szkolne, stanowiące „czynnik pedagogicznego kształcenia” (Szabelski 1906b, s. 656–660). Dokładnie instruował, w jaki sposób należy to robić, udzielając im praktycznych rad.

Kolejne dwa referaty także dotyczyły pracy wychowawczej z katechizowanymi. Najpierw ks. A. Grochowski – jego referat odczytał ks. M. Szkopowski – podjął zagadnienie profilaktyki antyalkoholowej, szerząc wśród młodzieży ruch abstynencki. Informował w nim, że działania prefekta powinny mieć na celu ostrzeżenie uczniów przed negatywnymi skutkami spożywania alkoholu i zapobieganie różnorodnym problemom z tym związanym. Jego zdaniem realizacja tego zadania mogłaby przybierać formę pogadanek i wykładów, lekcji i konsultacji, promowania fachowej literatury, aby w ten sposób szerzyć kulturę trzeźwości i eliminować obyczaj spożywania alkoholu przez młodzież. Działalność wychowawcza prefekta miała zatem zmierzać do zwalczania i zapobiegania spożywania alkoholu, a także do podejmowania akcji promujących zdrowy styl życia (Fulman 1906c, s. 652). Z kolei ks. Franciszek Choiński (Warszawa) skupił się na zaangażowaniu się prefektów w stowarzyszeniach uczniowskich. Widział potrzebę podejmowania wielu inicjatyw w ramach duszpasterstwa szkolnego, m.in. w różnego rodzaju organizacjach. W tamtym okresie, gdy miała ona charakter świecki (np. skauci), to prefekci – w jego ocenie – mogli w niej pełnić funkcję opiekunów, lecz jeżeli była to organizacja religijna (np. ministranci), to mieli brać całkowitą odpowiedzialność za jej działalność, kierując i nadzorując pracę jej członków. Zdaniem prelegenta, niezależnie od typu organizacji, zadaniem prefekta powinno być służenie i pomaganie uczniom w rozwoju ich uzdolnień, talentów, predyspozycji. Stwarzało to bowiem okazję do rozwoju ich osobowości, pogłębienia życia religijno-moralnego,

prowadziło do świadomego podejmowania przez nich działalności społecznej, kształtowało światopogląd katolicki, a także dawało pozytywną alternatywę dla wszelkiego rodzaju imprez towarzyskich niestosownych dla uczniów w wieku szkolnym (Fulman 1906c, s. 652).

Programy nauczania religii dla szkół ludowych i średnich

Ostatni dzień obrad poświęcono w całości programom nauki religii dla szkół ludowych (początkowych) oraz średnich (Zjazd 1906b, s. 3). Swoją koncepcję programową nauczania religii w szkole początkowej miejskiej zaprezentował ks. J. Jamiołkowski (Szkopowski 1906, s. 444). Szkoły te były na ogół dwuklasowe (dwuizbowe), co oznacza, że uczniowie mieli do dyspozycji dwie sale lekcyjne i dwóch nauczycieli prowadzących zajęcia przez pięć lat, ponieważ klasa pierwsza była trzyletnia (trzy oddziały), a druga dwuletnia (dwa oddziały). Projekt zakładał w klasie pierwszej: w pierwszym oddziale – życie codzienne chrześcijanina; w drugim – krótki katechizm (podstawowe prawdy wiary); w trzecim – skrót historii biblijnej (Stary i Nowy Testament), natomiast w klasie drugiej: w pierwszym oddziale – liturgika, a w drugim – historia Kościoła w zarysie, połączone z omawianiem katechizmu średniego (prawdy wiary w szerszym zakresie niż w klasie pierwszej). Analizując szczegółowo materiał nauczania przyporządkowany tym klasom, uczestnicy zjazdu domagali się uwypuklenia w starotestamentalnej historii zbawienia elementu mesjańskiego, a w nowotestamentalnej – elementu chrystologicznego, tak aby Jezus Chrystus stał się dla dzieci wzorem do naśladowania (Fulman 1906c, s. 652).

Trzeba nadmienić, iż część tego programu została opracowana przez ks. Jana Niedzielskiego (Warszawa). Dotyczyło to materiału poświęconego historii Kościoła. Propozycja ta została w całości przyjęta. Prefekci doszli jednak do wniosku, że przed publikacją należy ją ponownie i wnikliwie przejrzeć. Zadanie to zostało scedowane na autora projektu i ks. M. Szkopowskiego (Fulman 1906c, s. 652–653). W efekcie podjętych prac (uwzględniając partię programu ułożonego przez ks. J. Jamiołkowskiego) powstał całościowy program nauczania religii w szkołach początkowych miejskich (*Program*, 1906b, s. 19–22).

W omawianym okresie funkcjonowały również szkoły ludowe wiejskie. Były to zazwyczaj szkoły o najniższym stopniu organizacyjnym, a zatem jednoklasowe (jednoizbowe), gdzie w jednej sali lekcyjnej uczył jeden nauczyciel przez cztery lata (oddział wstępny i trzy oddziały zasadnicze). Dla tej szkoły program nauki religii ułożył ks. A. Trepkowski (Fulman 1906c, s. 653). Jego projekt zakładał następujący układ treści: w oddziale wstępnym – nauka pacierza oraz gestów i postaw liturgicznych; w oddziale pierwszym – wykład prawd wiary zawartych w *Składzie Apostolskim* w powiązaniu z tekstami biblijnymi i wydarzeniami roku kościelnego; w oddziale drugim – przedstawienie Przykazań Bożych i kościelnych oraz sakramentów, w nawiązaniu do odpowiednich tekstów Starego i Nowego Testamentu, a także przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii św.; a w oddziale trzecim – historia biblijna

zawarta w Starym Testamencie ze szczególnym uwzględnieniem idei mesjańskiej oraz zawarta w Nowym Testamencie z uwypukleniem szczegółów z życia i działalności Jezusa Chrystusa, a ponadto zarys historii Kościoła i elementy ministrantury. Propozycja programowa ks. A. Trepkowskiego spotkała się z powszechnym uznaniem i po jej dopracowaniu przez specjalną komisję została opublikowana jako program nauczania religii w szkołach ludowych wiejskich (Plan 1906, s. 3–18).

Prace niedokończone i odłożone

Na koniec odłożono pracę nad programem nauki religii dla szkół średnich, który mieli opracować wytypowani na zjeździe delegatów prefekci (Szkopowski 1906, s. 445–446)². Ponieważ już w pierwszym dniu zatwierdzono program klas młodszych (od wstępnej do V), to tym razem skupiono się na programie dla pozostałych klas. Ponownie wrócono do projektu programu nauki historii Kościoła, opracowanego przez ks. A. Grochowskiego i ks. M. Szkopowskiego. Zaproponowany przez nich materiał nauczania początkowo przewidziany dla dwóch klas, VI i VII, ograniczono jedynie do klasy VI. Analizowano też propozycję programu nauki dogmatyki (klasa VII) i etyki (klasa VIII), przygotowanego przez ks. Stanisława Rostafińskiego (Radom) (Fulman 1906c, s. 653). Było to niezwykle ważne, ponieważ w pierwszym dniu zjazdu uchwalono, że w programie dla szkół średnich nie znajdzie się apologetyka. Jej miejsce miała zająć dogmatyka. Należało więc przedyskutować tę kwestię i ułożyć akceptowany przez większość osób program. Niestety, brak czasu nie pozwolił na gruntowne omówienie tego projektu i wypracowanie całościowego programu dla wszystkich klas. Zagadnieniem tym miała się zająć komisja programowa już po zakończeniu obrad. Tymczasem przyjęto program dla pierwszych sześciu klas oraz dla szkół średnich (*Program*, 1906c, s. 22–46). Tak wykrystalizowany na zjeździe program przedstawiał się następująco: klasa wstępna – katechizm historyczny; klasa I – katechizm niższy; klasa II – historia biblijna Starego Testamentu; klasa III – historia biblijna Nowego Testamentu; klasa IV – liturgika wraz z wykładem wiary chrześcijańskiej; klasa V – moralność chrześcijańska; klasa VI – historia Kościoła (*Program*, 1906c, s. 22–46).

Do tak ułożonego programu zaczęto dostosowywać podręczniki do nauki religii. Jako pierwszy został wydany podręcznik szkolny do nauki historii Kościoła. Jego

2 Na zjeździe delegatów 3 i 4 lipca 1906 roku w Warszawie wytypowano odpowiedzialnych za opracowanie materiału nauczania dla poszczególnych klas (w międzyczasie nastąpiły w tym zakresie zmiany, nie wszyscy bowiem mogli podjąć się tego zadania): wstępnej – ks. Józef Jamiołkowski (Warszawa); I – ks. Jan Niedzielski (Warszawa); II i III – ks. Rudolf Filipiński (Pabianice); IV – ks. Dionizy Bączkowski (Kijów); IV i V – ks. Stanisław Rostafiński (Radom); VI – ks. Antoni Grochowski (Piotrków Trybunalski) i ks. Marcin Szkopowski (Warszawa); VII i VIII – ks. Jerzy Raczkowski (Kijów).

autorem był ks. Dionizy Bączkowski (Kijów) – uczestnik zjazdu, który tuż po jego zakończeniu wydał tego typu podręcznik w 1906 roku w Kijowie (Bączkowski 1906).

Uchwały i postulaty

Na zjeździe zredagowano uchwały, które miały dalej stymulować kierunek prac wszystkich prefektów w Królestwie Polskim. Zdefiniowano je na kanwie wygłoszonych referatów i odbytych dyskusji, a odnosiły się do różnych aspektów nauczania i wychowania religijnego. Pierwszy postulat dotyczył zabezpieczenia w szkołach praktyk religijnych. Uczestnicy zjazdu doszli do wniosku, że skoro wszystkie szkoły w Królestwie Polskim są wyznaniowe, to powinny one zapewnić im realizację praktyk religijnych. Powinność tę interpretowano w kategoriach obowiązku szkoły, która miała czuwać nad ich wypełnianiem przez dzieci i młodzież. W tym kontekście zadaniem prefekta miało być nadzorowanie tych spraw i dbanie, aby respektowano ten obowiązek.

Zjazd dowartościował katechezę parafialną, zwłaszcza w zakresie przygotowania do pierwszej spowiedzi i Komunii św. Widział potrzebę prowadzenia dodatkowych zajęć, poza lekcjami religii w szkole, jak to ujęto: „Celem doskonałego przygotowania młodzieży, przygotowującej się po raz pierwszy do sakramentów świętych” (*Uchwały*, 1906, s. 570). Prefekci mieli przypomnieć duszpasterzom, aby podjęli w parafii działalność katechetyczną, szczególnie wtedy, gdy katechetami w szkole byli nauczyciele świeccy. Obawiano się, że ci ostatni nie czynią tego w sposób wystarczający. Z tej racji program w szkołach ludowych, zatwierdzony na zjeździe, obligował duszpasterzy do prowadzenia katechezy w parafii i wzywał ich do zapoznawania się z aktualnymi osiągnięciami pedagogiki oraz materiałami praktycznymi pomocnymi w jej realizacji (*Plan*, 1906, s. 3–5).

W zredagowanych postulatach sporo uwagi poświęcono kwestii kształtowania mentalności społecznej, obywatelskiej i narodowej w szkołach. Prefekt miał zająć się organizowaniem uroczystego obchodzenia rocznic religijnych, narodowych i szkolnych, budując w ten sposób wśród uczniów poczucie siły, jedności i dumy, a zarazem promując kulturę, obyczaje i polską tradycję. Miał ich zachęcać do zrzeszania się w organizacje szkolne, pielęgnując w nich poczucie wspólnoty narodowej i rozwijając ich predyspozycje służące dobru indywidualnemu i społecznemu. Miał także kultywować pamięć o ofiarodawcach na cele oświaty krajowej i uświadamiać młodzieży obowiązek zwracania instytucjom państwowym i fundatorom prywatnym zapomóg otrzymywanych w okresie szkolnym. Ponadto zobligowano prefektów do towarzyszenia uczniom w rozeznawaniu życiowej drogi i odpowiedzialnej pracy wychowawczej z tymi, którzy pragnęli wstąpić do seminarium duchownego przez formowanie ich charakteru oraz ożywianie religijności i pobożności (*Uchwały*, 1906–1907, s. 1–2).

W uchwałach podsumowano także prace nad programami nauki religii. W czasie obrad opracowano: szczegółowy program dla szkół początkowych wiejskich

i miejskich oraz podział materiału dla wszystkich klas szkół średnich żeńskich i męskich (przedmioty nauczania). Przypomniano także fakt usunięcia z programu apologetyki (*Uchwały*, 1906–1907, s. 2). Były to bardzo ważne informacje dla wszystkich katechizujących, komunikowały bowiem o fakcie powstania polskich programów nauczania religii wspólnych dla szkół ludowych i średnich Królestwa Polskiego. Dotychczas funkcjonowały na ogół programy ramowe, często autorskie, zawierające jedynie główną ideę przypisaną danej klasie, dzięki inicjatywie zjazdu pojawiły się programy szczegółowe i szansa na ich ujednoczenie na całym terytorium Kongresówki. Ponieważ członkom zjazdu zależało, żeby programy te dotarły jak najszybciej do katechetów, tak aby mogli je wdrożyć w swoich szkołach, to opublikowano je w takim stanie, w jakim zostały przyjęte podczas obrad, czyli w odniesieniu do szkół średnich bez ostatnich dwóch klas. Dla nich miano opracować program nauczania dogmatyki i etyki w najbliższym czasie i przesłać go zainteresowanym. Miała nad tym debatować specjalna komisja, jak i nad dostosowaniem programu nauki religii szkół średnich do specyfiki innych szkół tego typu, w których edukacja trwała mniej niż osiem lat. Prefekci zostali zobowiązani do testowania powyższych programów przez rok szkolny 1906/1907, celem zakomunikowania na kolejnym zjeździe swoich wniosków, po to, aby ulepszyć finalną wersję (*Program*, 1906a, s. 46).

Jako ostatnie dwa postulaty zjazdu pojawiło się wezwanie, aby prefekci z racji na swoje predyspozycje, kwalifikacje i kompetencje starali się należeć do tych rad szkolnych, do których nie przynależą z urzędu. Chodziło o to, aby w ramach podejmowanej strategii wychowawczej w szkole nie pomijano aspektu religijno-moralnego, ale formowano uczniów w sposób integralny, biorąc pod uwagę również wartości chrześcijańskie. Druga uchwała dotyczyła kwestii powołania organizacji zrzeszającej prefektów szkolnych. Na ten moment przyjęto zasadę, że nie zostanie utworzony związek katechetów duchownych, ale powstanie koło księży prefektów działające w ramach istniejącego Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego (*Uchwały*, 1906–1907, s. 2).

Nad wdrażaniem uchwał miał czuwać specjalny zespół delegatów, który odpowiadał także za przygotowanie kolejnego zjazdu księży katechetów. W jego skład weszli: z diecezji warszawskiej – ks. Władysław Budny, ks. Franciszek Choiński, ks. Józef Jamiołkowski, ks. Kazimierz Sobolewski i ks. Alfons Trepkowski; z diecezji wrocławskiej – ks. Rudolf Filipski i ks. Marian Fulman; z diecezji sejneńskiej – ks. Paweł Makowski i ks. Franciszek Wądołowski; z diecezji płockiej – ks. Aleksander Syski i ks. Bronisław Maryański; z diecezji lubelskiej – ks. Jan Skwara i ks. Melchior Juściński; z diecezji kieleckiej – ks. Mieczysław Rogójski i ks. Franciszek Zientara; a z diecezji sandomierskiej – ks. Stanisław Rostafiński i ks. Karol Majewski (Fulman 1906c, s. 651).

Po trzydniowych obradach zjazd zakończył się 23 sierpnia 1906 roku. Jego dopełnieniem było uroczyste nabożeństwo odprawione nazajutrz w kościele popijarskim przez ks. J. Gralewskiego. Następnie delegacja, złożona z księży F. Choińskiego,

J. Niedzielskiego i M. Szkopowskiego, udała się do arcybiskupa warszawskiego w celu złożenia sprawozdania z przebiegu obrad i przyjętych do realizacji postulatów (*Uchwały*, 1906, s. 571).

Krótką dyskusja nad rezultatami zjazdu

We wszystkich diecezjach Królestwa Polskiego w ciągu jednego roku zorganizowano aż dwa zjazdy katechetyczne. O ile pierwszy miał charakter inicjujący pewne działania katechetyczne, o tyle drugi konkretyzował jego wstępne założenia. Podejmował też ważne kwestie dotyczące edukacji religijnej związanej nie tylko z przekazywaniem wiedzy, lecz także z kształtowaniem postaw, co widać wyraźnie na podstawie zaprezentowanych referatów i przyjętych postulatów.

Przekaz wiedzy religijnej domagał się określenia treści nauczania i ich logicznego uporządkowania. W tym zakresie katecheci włożyli wiele wysiłku, aby opracować program nauki religii dla szkół początkowych (wiejskich i miejskich) oraz średnich. Widzieli potrzebę odejścia od programów autorskich na rzecz wspólnego programu dla całego Królestwa Polskiego. Można śmiało stwierdzić, że były to początki tworzenia ogólnopolskiego programu, do urzeczywistnienia czego doszło niespełna 13 lat później. O wielkiej odpowiedzialności za to dzieło świadczy także fakt, że prefekci szkolni z góry założyli, iż program zatwierdzony na drugim zjeździe będzie jedynie wersją roboczą do weryfikacji w praktyce katechetycznej. Myśląc perspektywicznie, przyjęli założenie, że potrzebny jest czas do jego wypróbowania i poprawienia ewentualnych mankamentów, tak aby finalnie stanowił on wartościowe dzieło.

Niezwykle ważnym elementem refleksji katechetycznej na zjeździe była również kwestia wychowania religijnego. Księża prefekci mieli świadomość tego, że lekcje religii muszą być uzupełnione przez działania wychowawcze zmierzające do uformowania dojrzałego chrześcijanina, który ma nie tylko informacje o swojej religii, ale potrafi je zastosować w życiu. Z tej racji położyli duży nacisk na duszpasterstwo szkolne związane z zagwarantowaniem dzieciom i młodzieży praktyk religijnych i działalnością w organizacjach uczniowskich, promowaniem czytelnictwa religijnego i turystyki religijnej czy ruchu na rzecz trzeźwości. Na uwagę zasługuje też fakt, że zabiegali o założenie stowarzyszenia prefektów szkolnych, które miało w sposób fachowy zajmować się sprawami edukacji religijnej i wspomagać ich w podnoszeniu swoich kwalifikacji pedagogicznych. Już rok później idea ta ziszczyła się w postaci koła księży katechetów, będąc zacznym krajowej organizacji zawodowej prefektów szkolnych.

Patrząc na podjętą problematykę, różnorodność zagadnień, wypracowane wnioski i praktyczne postulaty, należy stwierdzić, że Drugi Zjazd Katechetyczny był ze wszech miar pożądaną i niezwykle inspirującą inicjatywą prefektów szkolnych. Zintegrował on środowiska katechetyczne Królestwa Polskiego we wspólnym poszukiwaniu jak najlepszych rozwiązań dla edukacji religijnej uczniów,

dla podniesienia ich wiedzy religijnej i pogłębienia formacji chrześcijańskiej. Niewątpliwie stanowił ważny krok w ujednoczeniu pracy katechetycznej na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego.

Ważnym osiągnięciem tego zjazdu w sprawie koncepcji edukacji było odrzucenie apologetyki na rzecz dogmatyki. Wybór ten sprzyjał ujednoczeniu programów kształcenia, szczególnie ważnego w dziele odzyskania niepodległości, jednak równocześnie stwarzał pewne zagrożenia związane z poziomem kształcenia religijnego, kładąc akcent przede wszystkim na głoszenie treści katechizmowych w formie systematycznego wykładu prawd objawionych, objaśniając pojęcia i definicje teologiczne, co mogło prowadzić do doktrynalizmu i zmniejszenia jakości oddziaływania na proces wychowania chrześcijańskiego dzieci i młodzieży.

Bibliografia

- [Fulman L.]. (1906a). *Drugi zjazd ks. prefektów*. „Wiadomości Pasterskie”, nr 9, s. 560–570.
- Bączkowski D. (1906). *Krótką historia Kościoła rzymsko-katolickiego: podręcznik szkolny, zastosowany do programów, naszkicowanych na zjeździe Ks. Prefektów Królestwa Polskiego*. Kijów: Drukarnia J. Czokołowa.
- Ceglarek R. (2021). *Pierwszy zjazd katechetyczny prefektów szkolnych Królestwa Polskiego w Częstochowie*. „Częstochowskie Studia Teologiczne”. T. 48, s. 11–27.
- Drugi zjazd księży prefektów w Warszawie*. (1906). „Świat”, nr 35, s. 22.
- Fulman L. (1906b). *Drugi zjazd XX. Prefektów w Kongresówce*. „Dwutygodnik Katechetyczny i Wychowawczy”, nr 21, s. 617–622.
- Fulman L. (1906c). *Drugi zjazd XX. Prefektów w Kongresówce*. „Dwutygodnik Katechetyczny i Wychowawczy”, nr 22, s. 651–654.
- Gadowski W. (1906). *Pierwszy zjazd XX. Prefektów w Królestwie Polskim*. „Wiadomości Pasterskie”, nr 5, s. 314–320.
- Gralewski J. (1904a). *Nowa szkoła w Abbotsholme*. „Kurier Warszawski”, nr 314, s. 1.
- Gralewski J. (1904b). *Nowa szkoła w Abbotsholme*. „Kurier Warszawski”, nr 316, s. 1.
- Gralewski J. (1904c). *Nowa szkoła w Abbotsholme*. „Kurier Warszawski”, nr 317, s. 1–2.
- Plan nauki religii w szkołach ludowych wiejskich Królestwa Polskiego*. [1906]. W: *Program nauczania religii rzymsko-katolickiej w szkołach Królestwa Polskiego, proponowany przez II Zjazd XX. Prefektów w Warszawie*. Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ka.
- Program nauczania religii rzymsko-katolickiej w szkołach Królestwa Polskiego, proponowany przez II Zjazd XX. Prefektów w Warszawie*. [1906a]. Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ka.
- Program nauczania religii rzymsko-katolickiej w szkołach początkowych miejskich*. [1906b]. W: *Program nauczania religii rzymsko-katolickiej w szkołach Królestwa Polskiego, proponowany przez II Zjazd XX. Prefektów w Warszawie*. Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ka.

- Program nauczania religii rzymsko-katolickiej w szkołach średnich.* [1906c]. W: *Program nauczania religii rzymsko-katolickiej w szkołach Królestwa Polskiego, proponowany przez II Zjazd XX. Prefektów w Warszawie.* Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ka.
- Szabelski S. (1906a). *Praktyki i zwyczaje religijne w szkole.* „Wiadomości Pasterskie”, nr 11, s. 651–656.
- Szabelski S. (1906b). *Wycieczki i pielgrzymki młodzieży szkolnej.* „Wiadomości Pasterskie”, nr 11, s. 656–660.
- Szkopowski M. (1906). *Zjazd delegatów księży katechetów.* „Wiadomości Pasterskie”, nr 7, s. 444–446.
- Uchwały 2-go i 3-go Zjazdu XX. Prefektów.* (1906–1907). Warszawa: [wydawca nieznany].
- Uchwały drugiego zjazdu księży prefektów.* (1906). „Wiadomości Pasterskie”, nr 9, s. 570–572.
- Zjazd księży prefektów.* (1906a). „Słowo”, nr 228, s. 2.
- Zjazd księży prefektów.* (1906b). „Słowo”, nr 229, s. 3.